

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет агротехнологій та природокористування
Кафедра екології та ботаніки

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри
Екології та ботаніки
_____В.Г. Скляр

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за другим рівнем вищої освіти

НА ТЕМУ: «ОЦІНКА СТАНУ БІОРІЗНОМАНІТТЯ
ЛАНДШАФТНИХ ЗАКАЗНИКІВ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ
СУМСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»

Виконав: _____ Авраменко В.М. _____
(підпис) (Прізвище, ініціали)

Група: _____ ЕКО 2301 м ВН _____

Науковий керівник: _____ Скляр В.Г.
(підпис) (Прізвище, ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет агротехнологій та природокористування

Кафедра екології та ботаніки

Освітній ступінь – «Магістр»

Спеціальність – 101 “Екологія”

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Зав. кафедрою _____ Скляр В.Г.

“05 “ червня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студентіві

Авраменку Віталію Миколайовичу

1. **Тема роботи** *«Оцінка стану біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення Сумської територіальної громади»*
2. **Затверджено наказом по університету** від “___” _____ 20__ р. № ___
3. **Термін здачі** студентом закінченої роботи на кафедру 15.08.2024 р.
4. **Вихідні дані до роботи:** літературні дані про природно-заповідний фонд України та Сумської області; літературні дані про стан природних комплексів Сумської територіальної громади; списки видів рослин і тварин, які підлягають охороні на міжнародному, державному чи регіональному рівнях; перелік угруповань, включених до «Зеленої книги України».
5. **Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі:** для ландшафтних заказників місцевого значення «Битицький» й «Вільшанківський» оцінити стан їхнього біорізноманіття; встановити загальну кількість видів флори та фауни, дослідити наявність у складі флори та фауни видів різних рангів охорони (міжнародного, державного, регіонального), проаналізувати сучасний стан фітоценозів заказників та наявність угруповань, які підлягають охороні і є включеними до «Зеленої книги України».

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Скляр В.Г.

Завдання прийняв до виконання _____ Авраменко В.М.

Дата отримання завдання «05» червня 2023 р.

АНОТАЦІЯ

Авраменко В.М. «Оцінка стану біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення Сумської територіальної громади». Дипломна робота освітнього рівня – магістр, на правах рукопису. Спеціальність - 101 «Екологія». Сумський національний аграрний університет. – Суми, 2024.

Метою роботи було визначено: актуалізувати та систематизувати інформацію про стан біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення «Битицький» та «Вільшанківський», розташованих у межах Сумської територіальної громади

Дипломна робота викладена на 56 сторінках комп'ютерного тексту. Складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій, списку літератури, що включає 44 найменувань.

Робота виконана на основі загальноприйнятих флористичних, геоботанічних та зоологічних методів досліджень.

На території заказників не виявлено види, включені до Європейського Червоного списку та до додатків Бернської конвенції. Однак у заказнику «Битицький» зростає три види рослин, занесених до Червоної книги України, у «Вільшанківському» - два види. У заказнику «Вільшанківський» не вивлені види, які охороняються на регіональному рівні, тоді як у заказнику «Битицький» зростає п'ять таких видів.

Заказник «Битицький», порівняно із «Вільшанківським», має різноманітнішу рослинність. У «Битицькому» заказнику, на відміну від «Вільшанківського», у складі рослинного покриву представлені ліси, загальна частка яких досягає 59,6% від його загальної площі. Значно поширені й болотні угруповання: у «Битицькому» заказнику їхня частка досягає 19,8% від площі заказника, а у «Вільшанківському» - 37,8%. В обох заказниках досить широко репрезентовані луки, загальна площа яких варіює у межах 73,8-81,0 га. Разом з тим в обох заказниках не виявлено фітоценозів, із числа занесених до «Зеленої книги України».

У заказнику «Битицький» зареєстровано 14 видів тварин, включених до «Червоної книги України», а у заказнику «Вільшанківський» виявлено вісім таких видів. У заказнику «Вільшанківський» мешкає один вид тварин, занесений до Європейського Червоного списку, а у Битицькому – чотири види. У заказниках мешкають й види, що включені до Бернської конвенції. У заказнику «Битицький» охороняється 58 таких видів, а у «Вільшанківському» - 27. У заказнику «Битицький» виявлено 12 видів тварин, які підлягають охороні в Сумській області, а у заказнику «Вільшанківський» - шість таких видів.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, заказник, ландшафти, флора, фауна, рослинність, раритетне біорізноманіття

ANNOTATION

Avramenko V.M. "Assessment of the state of biodiversity of landscape reserves of local importance of the Sumy territorial community". Thesis of the educational level - master's degree, with manuscript rights. Specialty - 101 Ecology. Sumy National Agrarian University. – Sumy, 2024.

The purpose of the work was determined: to update and systematize information on the state of biodiversity of landscape reserves of local importance "Bytytskyi" and "Vilshankivskyi", located within the boundaries of the Sumy territorial community

The thesis is presented on 56 pages of computer text. It consists of an introduction, 3 chapters, conclusions and proposals, a list of references, which includes 44 titles.

The work was performed on the basis of generally accepted floristic, geobotanical and zoological research methods.

No species included in the European Red List and in the appendices of the Berne Convention were found on the territory of the reserves. However, three species of plants listed in the Red Book of Ukraine grow in the "Bytytskyi" nature reserve, and two species in "Vilshankivskyi". No regionally protected species have been identified in the "Vilshankivskyi" nature reserve, while five such species grow in the "Bytytskyi" nature reserve.

The "Bytytskyi" reserve, compared to the "Vilshankivskyi", has a more diverse vegetation. In the "Bytytskyi" nature reserve, unlike the "Vilshankivskyi", the vegetation cover includes forests, the total share of which reaches 59.6% of its total area. Marsh communities are also very common: in "Bytytsky" reserve their share reaches 19.8% of the area of the reserve, and in "Vilshankiv" - 37.8%. Meadows are quite widely represented in both nature reserves, the total area of which varies between 73.8 and 81.0 hectares. At the same time, in both sanctuaries, no phytocenoses, among those listed in the "Green Book of Ukraine", were found.

14 species of animals included in the "Red Book of Ukraine" were registered in the "Bytytskyi" reserve, and eight such species were found in the "Vilshankiv" reserve. There is one animal species listed in the European Red List in the "Vilshankivskyi" nature reserve, and four species in Bytytskyi. Species included in the Bern Convention also live in nature reserves. 58 such species are protected in the "Bytytskyi" nature reserve, and 27 in the "Vilshankivskyi" reserve. In the "Bytytskyi" nature reserve, 12 species of animals that are subject to protection in the Sumy region were identified, and in the "Vilshankivskyi" reserve - six such species

Keywords: nature reserve fund, reserve, landscapes, flora, fauna, vegetation, rare biodiversity

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ОХОРОНА БІОРІЗНОМАНІТТЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗНАЧЕННЯ, ЗАСОБИ, ПРОБЛЕМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)	
1.1. Біорізноманіття. Значення та необхідність охорони.	11
1.2. Засоби охорони біорізноманіття.	14
1.2.1. Природно-заповідний фонд, як ключовий елемент забезпечення охорони біорізноманіття.	14
1.2.2. Червоні та Зелена книги в системі збереження біоландшафтного різноманіття.	16
1.3. Проблеми збереження біологічного та ландшафтного різноманіття України.	19
1.3.1. Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття.	19
1.3.2. Загрози та вплив військових дій на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття.	22
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	
2.1. Об'єкт, предмет та умови проведення досліджень.	25
2.2. Методика проведення дослідження.	31
РОЗДІЛ 3. СТАН БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЛАНДШАФТНИХ ЗАКАЗНИКІВ СУМСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ (РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ)	33
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення охорони біорізноманіття є однією із найактуальніших проблем людства. Ефективним засобом її розв'язання є створення та функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Цьому питанню значну увагу приділяють і в Україні загалом, і у Сумській області, зокрема. У свою чергу, вже створені об'єкти ПЗФ вимагають постійного вивчення та оновлення даних про стан біорізноманіття у їхніх межах. Зазначене є актуальним й для Сумської територіальної громади, у межах якої розташована низка територій природно-заповідного фонду різних категорій, як загально-державного, так і місцевого значення. Серед територій ПЗФ Сумської територіальної громади одними із найбільших за площею є два ландшафтні заказники місцевого значення: «Битицький» (929,0 га) та «Вільшанківський» (132,4 га), створені, у 1984 р. та 1995 р. Відповідно, ці два заказники також потребують проведення системних досліджень, спрямованих на вивчення усіх складових їхніх природних комплексів, у тому числі й біорізноманіття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження за темою кваліфікаційною роботи виконувались у рамках виконання досліджень кафедри екології та ботаніки за темою: «Інвентаризація біорізноманіття та комплексний популяційний аналіз рослинного покриву Північно-Східної України» (номер держреєстрації 0121U113245).

Мета роботи. Актуалізувати та систематизувати інформацію про стан біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення «Битицький» та «Вільшанківський», розташованих у межах Сумської територіальної громади.

Поставлена мета передбачала вирішення наступних завдань роботи:

1. Встановити загальну кількість видів флори заказників;

2. Оцінити представленість у складі флори лікарських рослин;
3. Встановити наявність у складі флори видів міжнародного рангу охорони, у тому числі тих, що включені до Європейського Червоного списку та Бернської конвенції;
4. Встановити наявність у складі флори видів державного рівня охорони;
5. Встановити наявність у складі флори видів регіонального рівня охорони;
6. Проаналізувати сучасний стан фітоценозів заказників та наявність угруповань, які підлягають охороні і є включеними до «Зеленої книги України»;
7. Встановити загальну кількість видів фауни заказника;
8. Встановити наявність у складі фауни видів міжнародного рангу охорони;
9. Встановити наявність у складі фауни видів державного рівня охорони;
10. Встановити наявність у складі фауни видів регіонального рівня охорони.

Об'єкт дослідження - природно-заповідний фонд Сумської територіальної громади.

Предмет дослідження – біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення «Вільшанківський» та «Битицький».

Методи дослідження. Робота виконана на основі загальноприйнятих флористичних, геоботанічних та зоологічних методів.

Наукова новизна роботи. Для ландшафтних заказників місцевого значення «Битицький» та «Вільшанківський» комплексний аналіз стану біорізноманіття здійснено вперше.

Практичне значення. Актуалізовані дані про стан біорізноманіття ландшафтних заказників «Вільшанківський» та «Битицький» будуть

використані для оновлення інформації про стан їхніх природних комплексів та при розробці заходів із оптимізації режимів охорони.

Особистий внесок здобувача. Представлені матеріали дипломної роботи є результатом особистої діяльності здобувача у співпраці із керівником роботи.

Апробація роботи. Результати досліджень представлялися на науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-16 травня 2024 р.).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи опублікована 1 теза в Матеріалах науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-16 травня 2024 р.). (Додаток А).

Структура та обсяг роботи. Робота згалом має обсяг у 56 сторінки. До її складу входять вступ, три розділи, висновки та список використаних літературних джерел із 44 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ОХОРОНА БІОРІЗНОМАНІТТЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗНАЧЕННЯ, ЗАСОБИ, ПРОБЛЕМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

1.2. Біорізноманіття. Значення та необхідність охорони.

Біорізноманіття екосистем є національним багатством кожної держави. Загалом термін «біорізноманіття» є скороченням словосполучення «біологічне різноманіття». Сутність цього терміну є досить складною і неоднозначною. Це пояснюється різним тлумаченням «біорізноманіття» (табл. 1.1.). На цей час існує близько 85 визначень терміну «біорізноманіття» [21].

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «біорізноманіття»

Джерело	Зміст
Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. (ст. 2) [23].	Різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем.
Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 р. (ст. 1) [12].	Сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.

Продовження таблиці 1.1.

Джерело	Зміст
Казак Ріната Алімівна. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині ХХ ст.: історико-правове дослідження [21].	Комплексний діапазон видів фауни, флори і середовищ існування (біотичного і абіотичного характеру, природного та антропогенного походження), які в синтезі складають основу оптимального функціонування екологічної системи планети.

Біорізноманіття має економічну, рекреаційну, духовну, культурну та інші цінності для людства. Воно є цінним і саме по собі, незалежно від цінності його використання людьми. Якщо люди бажають зберегти свій менталітет і національну самобутність, то повинні зберегти свою природу. Стан природи є дзеркалом стану нації. [33].

Збереження та невиснажливе використання біорізноманіття розглядається як один із пріоритетів у сфері екологічної безпеки, а також охорони, використання та відтворення природних ресурсів. Нажаль, збільшення чисельності населення неминуче призведе до зростання обсягів використання природних ресурсів, збільшення площ сільськогосподарських угідь, інтенсифікації розвитку інфраструктури тощо. Втрати біорізноманіття можуть призвести до незворотних наслідків для екосистем і людства [11].

Збереження біорізноманіття (генетичного, видового, екосистемного) є одним з найважливіших завдань світового співтовариства для досягнення збалансованого розвитку. Воно має значення для всіх сфер людської діяльності (економічної, соціальної, екологічної), визначаючи культуру, духовність і менталітет суспільства [26].

За різними оцінками вчених, у найближчі 70-80 років на Землі може зникнути близько 50 % наявних видів рослин і тварин. Збіднення та

зникнення деяких видів рослин і тварин може призвести до порушення стану екологічних систем, до порушення екологічного балансу в біосфері та зростання загрози планетарному генетичному фонду на Землі [11].

Тому наразі одним із найбільш важливих завдань охорони природи є збереження біорізноманіття. У прийнятті концепції його охорони велику роль має Конвенція про біологічне різноманіття, схвалена на Конференції ООН з довкілля, яка відбулась в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) у 1992 році. З цього часу поняття «біорізноманіття» набуло міжнародного політичного значення. До кінця 1993 року Конвенцію про біологічне різноманіття підписали 167 держав світу (Конвенція, 1992) [23, 8].

Після підписання Конвенції про біологічне різноманіття від 1992 р., питання біорізноманіття екосистем набули міжнародного політичного та правового значення і перебувають у центрі уваги науковців і політиків усіх держав світу, у т.ч. України.

Однак, втрата біорізноманіття на нашій планеті не припиняється. За останні 50 років зникли близько 50 % екваторіальних і тропічних лісів.

Також значні площі лісів знищено внаслідок лісових пожеж. Наприклад, у 2018 р. у штаті Каліфорнія (США) сталося більше ніж 9500 лісових пожеж, внаслідок чого знищено понад 400 000 га лісів.

За даними бразильського Національного інституту космічних досліджень, з січня по серпень 2019 р., пожежі знищили більше 1,8 млн. га лісів Амазонії. Окрім Амазонії, широкомасштабні осередки вогню зафіксовані в країнах південного тропічного поясу Африки, зокрема в Анголі.

Загалом унаслідок людської діяльності приблизно одному мільйону з дев'яти мільйонів видів живих організмів нашої планети загрожує зникнення. Такі дані опубліковані у звіті ООН, який підготовлено на основі аналізу 15 тис. наукових та урядових джерел, над якими працювали 145 експертів з 50 країн світу. Цей звіт є першим за останні 15 років, в якому відображений сучасний стан біорізноманіття екосистем планети.

Проблема втрати біорізноманіття є актуальною й для України. На території нашої держави, впродовж останніх 300-400 років, втрачено понад 2/3 лісів і сьогодні держава за лісистістю посідає передостаннє місце серед країн Європи. Площа лісового фонду становить 10,8 млн га, лісистість території близько – 16 %. [11].

1.2. Засоби охорони біорізноманіття.

1.2.1. Природно-заповідний фонд, як ключовий елемент забезпечення охорони біорізноманіття.

З метою збереження і передачі прийдешнім поколінням багатств генофонду природи України окремі ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і народногосподарську цінність, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються відповідно до екологічного законодавства територією чи об'єктом ПЗФ України. У початковому варіанті мережа ПЗФ України створювалась для охорони рідкісних рослин і тварин. Але з огляду на ідею про те, що в сучасних умовах ПЗФ має бути ядром екомережі України, то його завданням в першу чергу є необхідність збереження ландшафтного різноманіття країни [7, 33].

До основних завдань об'єктів ПЗФ України варто віднести: підтримання загального екологічного балансу, охорону та збереження природної різноманітності ландшафтів, відтворення генофонду рослинного і тваринного світу, забезпечення ефективного використання природних ресурсів заповідних територій. Ефективне функціонування ПЗФ відповідно до Стратегії розвитку природно-заповідної справи в Україні передбачає виконання цілого ряду екологічних, економічних і соціальних функцій та підвищення ролі заповідних територій, як важливої складової сталого розвитку держави [34].

До основних екологічних функцій, які покладаються на об'єкти ПЗФ держави, варто віднести забезпечення загальної екологічної рівноваги в

біосфері, збереження найбільш типових та унікальних природних комплексів і ландшафтів, збереження генофонду рослинного і тваринного світу. Особливо актуальною для України є проблема збереження природної біорізноманітності ландшафтів, оскільки на території держави не змінених господарською діяльністю ландшафтів практично не залишилось [19].

ПЗФ України є національним надбанням народу України та невід'ємною частиною Всесвітньої природної та культурної спадщини. ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання ПЗФ України, відтворення його природних комплексів та об'єктів. Відповідно до законодавства України ПЗФ України становлять ділянки суші та водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність та виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим, законодавством України ПЗФ охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Нині в Україні існує 11 категорій ПЗФ, серед них природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище, ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва [13].

Категорія, до якої відноситься певна територія чи об'єкт ПЗФ, визначається відповідно до того цільового призначення та тих функцій і завдань, які ця територія чи об'єкт мають виконувати. Території та об'єкти ПЗФ за своїм походженням поділяються на природні території й об'єкти та на штучно створені об'єкти. До природних територій та об'єктів належать: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні

урочища. До штучно створених об'єктів належать: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва [38, 15].

Найвищий рівень заповідності мають природні заповідники, біосферні заповідники і національні природні парки. В них знаходиться велика кількість рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України.

Крім поділу територій та об'єктів ПЗФ за їх походженням, вони розрізняються також і за значенням. Залежно від унікальності та екологічної, наукової, історико-культурної, естетичної, оздоровчої та іншої цінності території та об'єкти ПЗФ можуть бути *міжнародного, загальнодержавного чи місцевого значення*. Ряд категорій ПЗФ можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення (це стосується заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва).

Ще одним загальним критерієм поділу територій та об'єктів ПЗФ на види є їх *юридичний статус*. Так, відповідно до ст. 5 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», статус юридичної особи надається природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним ландшафтним паркам, ботанічним садам, дендрологічним паркам та зоологічним паркам загальнодержавного значення [13, 2].

1.2.2. Червоні та Зелена книги в системі збереження біоландшафтного різноманіття.

Червоні книги – офіційні документи неурядових міжнародних і національних адміністративних організацій, які містять систематизовані відомості про рослини і тварин світу чи окремих регіонів, стан яких викликає занепокоєння. Ідея створення Червоної книги належить англійському зоологу, професору Пітеру Скотту. Початок перепису зникаючих видів

покладено у 1948 році Організацією Об'єднаних Націй (ООН) при Міжнародному союзі охорони природи [44].

Формування першого видання Міжнародної Червоної книги тривало 14 років. У результаті багаторічної роботи Комісії у 1963 році вийшло друком перше видання книги, так званий реєстр рідкісних і зникаючих видів диких рослин і тварин – він отримав назву «Червона книга фактів», мав вигляд перекидного календаря та складав два томи.

Міжнародна Червона книга мала ще декілька видань. На сьогодні Червона книга МСОП існує у вигляді електронних баз даних, які розміщені в Інтернеті. Ці відомості щорічно уточнюються, а переглядаються й аналізуються через кожні 4–5 років.

Європейський Червоний список. У 1990 році в Туреччині було завершено складання проекту Європейського Червоного списку тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі, а через рік у Фінляндії Європейська економічна комісія остаточно прийняла Європейський Червоний список, а також ряд рекомендацій до урядів країн-учасниць щодо застосування даного списку. Європейський Червоний список – це перелік таксонів тварин і рослин, які зустрічаються в Європі і знаходяться під загрозою глобального вимирання [42, 43].

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення [39, 40].

У Червоній книзі узагальнено матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у країні, на підставі якого розробляються наукові і практичні заходи, спрямовані на їх охорону, відтворення і раціональне використання. Червона книга України є основою для розробки та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що

перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї. Об'єктами Червоної книги України є рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Підстава для занесення виду до Червоної книги – це матеріали про його чисельність і динаміку у складі природних угруповань. Пропозиції щодо занесення виду до Червоної книги можуть подавати всі приватні особи або організації. Експертизу подання здійснює Національна комісія з питань Червоної книги України, а відповідне рішення приймається Міністерством екології та природних ресурсів України [28].

Якщо загроза зникнення перестала загрожувати виду (наприклад, унаслідок проведених природоохоронних заходів), та ж Національна комісія з питань Червоної книги України подає пропозицію про його вилучення з Червоної книги [35].

Ведення Червоної книги, тобто стеження за її регулярним (раз у 10 років) перевиданням покладено на Міністерство екології та природних ресурсів України. Всі витрати на ведення Червоної книги здійснюються з державного бюджету України [14].

Сучасні темпи денатуралізації природних ландшафтів призвели до збіднення не лише видового складу, а й фітоценотичного різноманіття. Поряд зі збереженням фітоценофонду, сьогодні пріоритетною є охорона фітоценофонду як функціональної, передусім енергетичної, основи біосфери.

Шляхом охорони природної рослинності розв'язується триєдина екопроблема – збереження фітоценофонду, фітоценофонду та екосистем, в яких відбувається розвиток фітоценозів. Таким чином, завдяки розвитку системної природоохоронної концепції з'явилися аргументи стосовно необхідності охорони рідкісного фітоценофонду, що і є призначенням Зеленої книги України [17].

Наукове значення Зеленої книги України полягає в тому, що в неї вміщено відомості про реліктові, ендемічні та інші рідкісні угруповання. Таким чином, вона створює передумови для дослідження історичних етапів розвитку рослинності та з'ясування закономірностей формування різних її типів.

Таким чином, Зелена книга є основою для розробки охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання занесених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямовується на збереження їх ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин та умов місцезростання [2].

1.3. Проблеми збереження біологічного та ландшафтного різноманіття України.

1.3.1. Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття.

Біота України нараховує більше 74 тис. видів. З них більше 27 тис. (5100 судинних) належить до флори, грибів – понад 12 тисяч видів, а фауна – біля 45 тис. (більше 35 тис. комах).

Займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її популяційного біорізноманіття. Внаслідок господарювання в Україні, особливо в останнє століття, відбулися значні зміни в ландшафтах як середовищах існування біологічних видів. Зменшилася площа, зайнята лісами – до 14,5 % території країни, спостерігається надмірна розораність земель (до 54 % земельного фонду держави), практично знищено степ як природний біом, значних змін зазнали гідрологічні умови території у зв'язку з будівництвом рівнинних гідроелектростанцій та створенням водосховищ, осушенням боліт Полісся та обводненням степу.

Оскільки Україна розташована на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основні світові маршрути міграції птахів, а деякі місця гніздування, особливо на півдні

країни, мають міжнародне значення. Понад 100 видів перелітних птахів охороняються відповідно до міжнародних зобов'язань [31].

У зміні структури ландшафтів України та їх властивостей велика роль належить антропогенній діяльності. Особливо великого впливу зазнали сільськогосподарські землі, ліси, урбанізовані території, ландшафти регіонів природних і техногенних катастроф, зокрема Чорнобильської зони. Внаслідок необґрунтованих заходів в Україні зникли або знищуються певні ландшафти, наприклад плавні в басейні Дніпра, заплави і навіть долинні ландшафти малих річок тощо. Екстенсивний розвиток сільського господарства призвів до значного зменшення ландшафтного різноманіття степової зони. Атропогенне забруднення значних територій, прояви деградації ландшафтів та синантропізації екосистем – загроза втрати біотичного різноманіття [31, 16].

Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до «Червоної книги України» [39, 40].

Основну загрозу біорізноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни. Йдеться про мільярди тон відходів, які накопуються чи затоплюються, розсіюються в довкіллі і забруднюють його, захоронення хімічних боєприпасів та ядерних відходів у надрах чи на дні рік, озер, морів, шуми, електромагнітні випромінювання, вібрації, світлове забруднення тощо. Ці негативні тенденції створюють серйозні загрози для біорізноманіття та природних екосистем, а також для життя і здоров'я людини. Основними загрозами біорізноманіттю всіх структурних елементів екомережі України є антропогенні чинники, віднесені до трьох груп:

- 1) пряме фізичне знищення (полювання, рибальство, рубання, заліснення корінних трав'яних типів рослинності, перевипасання, пожежі, цілеспрямоване випалювання, розорювання, розробка кар'єрів, рекреація та урбанізація);

- 2) зміна природних середовищ (сильватизація, резерватні сукцесії, фрагментація екотопів, модифікація місцезростань);
- 3) забруднення (біологічне, комунальне). Аграрне перетворення значної частини природних трав'яних екосистем призвело до масштабного порушення їхньої структури, руйнування, фрагментації.

Зменшення біорізноманіття внаслідок фрагментації спричинює їхню залежність від екологічних чинників, що, в свою чергу, зменшує можливість підтримувати свій гомеостаз, зумовлює істотні кількісні та якісні зміни цих екосистем. Припиненням такої форми антропогенного впливу на них, як викошування чи випасання, порушило усталений хід сукцесій, їх спрямованість і сприяло трансформації цих фітоценозів у чагарникові та лісові угруповання [16]. Небезпечними стали пожежі. Їх результатом є втрата природного різноманіття, а саме спрощення структури, вульгаризація біоти. У подальшому відбувається консервація дії чинників ценогенезу, внаслідок чого відтворення фітоценозів, у тому числі й раритетних, стає практично неможливим.

В Україні зменшуються площі природних лісових екосистем внаслідок рубок. Природні раритетні фітоценози трансформуються при цьому в похідні фітоценози зі зміненою структурою деревостану. Вирубання цінних у господарському значенні дерев призвело до розбалансування як вікової, так і ценотичної структури цих лісів, зменшення їхньої продуктивності, послаблення біологічної стійкості як до шкідників, так і до кліматичних катаклізмів. Природні екосистеми збереглись щонайбільш на 25% території України, але їх трансформація продовжується.

Незбалансованість структури землекористування, надмірна розораність, а також низький рівень лісистості є також факторами вразливості щодо кліматичних змін.

Зміни клімату є фактором ризику для біорізноманіття, оскільки вони ведуть до зсуву природних зон, частих природних катастроф та поширення інвазивних видів, а також нових для регіону інфекцій. У Чорному і

Азовському морях відзначено значний вплив видів-вселенців, що потрапили до регіону з баластними танкерними водами: інвазія реброплава *Mnemiopsis leidyi* призвела до скорочення чисельності пелагічних риб, а інвазія рапани погіршила стан донних екосистем.

Крім факторів, що підсилюють поширення чужорідних видів тварин і рослин у світі, у збільшенні чужорідних видів в Україні значну роль відіграло гідробудівництво та зарегулювання водойм, особливо р. Дніпро, і масштабні проекти з інтродукції чужорідних видів хребетних, зокрема риб, у ХХ столітті. У цілому в останні роки спостерігається кумулятивне збільшення кількості видів водної флори та фауни України, особливо безхребетних та риб у дніпровському басейні. [29].

1.3.2. Загрози та вплив військових дій на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття.

Війна в Україні триває 10 років. У зоні воєнних дій та окупації за цей час опинились 3 біосферні заповідники, 14 природних заповідників, 19 національних природних парків, десятки регіональних ландшафтних парків, сотні заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, а також ботанічні сади, дендрологічні парки, зоопарки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Російські окупанти мінують заповідні об'єкти, нещадно вирубають ліси, знищують рідкісні види флори і фауни. Горять ліси, знищуються цінні природоохоронні території. Експерти вважають, що деякі екосистеми ми втратили назавжди, і фіксують кожен випадок для Міжнародного кримінального суду з визначенням екоциду [27].

Під час Всеукраїнської науково-практичної конференції «Природа в окупації – 10 років російської військової агресії проти довкілля» екологи з різних куточків України констатували, що внаслідок обстрілів росіяни пошкодили і спалили близько 3 млн гектарів українських лісів. Під загрозою зникнення опинилися понад 600 видів тварин, 750 видів рослин та грибів, у тому числі занесених до Червоної книги України.

Понад 20% природоохоронних територій України уражені війною, 812 заповідних територій в небезпеці, майже 1 млн га природоохоронних територій потерпають від війни. [37].

Якщо глянути на мапу України, то можна побачити, що саме на кордонах розташована найбільша кількість об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). І саме вони найбільше постраждали від війни.

Бойові дії впливають на всі об'єкти заповідного фонду України.

Йдеться не лише про колосальну шкоду екології у Луганській, Донецькій, Харківській, Сумській, Чернігівській, а й тих, які не межують безпосередньо з кордонами. Це і обстріли, і підриви (як от підрив Каховської дамби), і мінування, яке не надає можливості потрапляти до цих об'єктів та належним чином утримувати їх.

Також на заповідні території впливає потреба в будівництві фортифікацій. Адже у 2022 році Верховна Рада змушена була прийняти закон, який дозволяв створювати на державному кордоні захисну смугу, забираючи під неї значну частину об'єктів ПЗФ.

За попередніми підрахунками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, вже зараз обстежень і розмінування потребують 1,2 млн гектарів природоохоронних територій, під загрозою знищення опинилося 160 територій «Смарагдової мережі» площею майже 3 млн. га. Окуповано 82 території «Смарагдової мережі», у зоні ризику перебувають 17 водно-болотних угідь міжнародного значення, які знаходяться під охороною Рамсарської конвенції (конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних) [10].

Ще один нищівний вплив – танки дуже ущільнюють ґрунт. Техніка вагою в 10 тонн ущільнює ґрунт до глибини 60 сантиметрів. Танк важить 40+ тонн. Тож, крім того, що танки димлять, горять, вбивають, вони ще й псують сільськогосподарські землі, руйнують біологічний врожай в екологічних системах, який запускає ланцюг трансформаційних змін у системі.

Порушується насиченість, розвиток екологічних систем, еволюція зупиняється.

Близько 30% територій нашої держави забруднено вибухонебезпечними предметами, які не вибухнули. Це зокрема і мінне забруднення, забруднення різноманітними снарядами, які є носіями токсичних речовин. Відповідно всі компоненти нашого довкілля: атмосферне повітря, вода, ґрунти, рослинний і тваринний світ, клімат, рельєф – страждають від такого забруднення. [27].

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ, УМОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Об'єкт, предмет та умови проведення досліджень.

Об'єктом дослідження є природно-заповідний фонд Сумської територіальної громади.

Предметом дослідження – біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення «Вільшанківський» та «Битицький».

Територія досліджуваних заказників знаходиться у межах Сумської територіальної громади Сумського адміністративного району. З геологічної точки зору цей регіон знаходиться на південно-західному схилі (шельфі) Воронежського кристалічного масиву, що перекритий чохлам осадових порід, потужністю від 0,5 км (на північному сході) до 1,5 км (на південному заході). Корінними є крейдові відклади, які відслонюються у долинах річок, ярах і кар'єрах у східній частині району. Видима потужність пластів крейди у річкових долинах коливається від 5 до 15-30 м. Верхньокрейдові відклади перекриті зверху мілководними піщано-глинистими відкладами палеогену, глауконітовими зелено-сірими пісками, з прошарками і лінзами кременистих пісковиків, опокою та ін.

У міру занурення верхньокрейдових і палеогенових порід на південний захід, у відслонення все більшого значення набувають неогенові відклади, що відносяться до полтавської серії, потужністю понад 10 м. Вони представлені переважно білими кварцовими пісками, рідше кольоровими дрібнозернистими пісками з прошарками каоліну, стійкими пісковиками і вогнетривкими глинами. Вище на плато полягають строкаті та червоно-бурі глини [6].

Четвертинні відклади представлені лесовою серією. У четвертинній товщі також зустрічаються алювіальні та озерні відклади різного віку.

Сучасні відклади представлені алювіальними, озерно-болотними, еоловими, делювіальними, пролювіальними і елювіальними відкладами [5].

Територія регіону являє собою увалочно-балочну або широкохвилясту підвищену розчленовану лесову рівнину поза льодовикової області, що має загальний нахил поверхні з північного-сходу на північний-захід. Історія формування *сучасного рельєфу* та четвертинних покривних відкладів району досліджень передусім тісно пов'язана з геологічною історією р. Псел. Долина р. Псел має намистоподібну будову – звуження долини чергуються з її розширеннями. Це можна пояснити неотектонічними локальними структурами і палеогеографічними причинами. Вище м. Суми (Баранівка) долина має озеровидне розширення, яке можна пояснити наявністю локальної тектоструктури від'ємного знаку і колектором у плейстоцені великого об'єму вод, що поступали по прохідній долині з півночі [30].

Заплавна тераса – голоценова – добре розвинута по всій долині р. Псел, її висота над меженним рівнем води коливається від 1 до 2 м. Прируслова частина в окремих місцях піднята до 3-4 м. Абсолютні висотні відмітки заплавної тераси біля с. Битиця – 128,9 м, с. Велика Чернетчина – 128,4 м. Ширина тераси коливається у значних межах. Найвужча вона біля с. Миропілля (від 0,6 до 0,9 км), нижче раптово поширюється до 2 км, ще більш широка вона біля м. Суми (Баранівка) – до 4 км.

Перша надзаплавна тераса (борова) – неовюрмська, вкрита алювіальними середньо- та дрібнозернистими пісками. Останні часто бувають різною мірою перероблені еоловими процесами. Слідами такої переробки є піщані дюни та кучугури, що роблять поверхню тераси нерівною. Абсолютні висоти її такі: с. Вільшанка – 136 м, с. Липняк – 134,7 м, м. Суми – 135,9-132,6 м, на захід від ст. Баси – 130 м. Над заплавою борова тераса чітко помітним (2-5 м) уступом підноситься на 5-10 м, а над рівнем річки – на 8-15 м. Ширина тераси коливається від 0,5 км (с. Вільшанка) до 3-4 км (нижче смт. Низи).

Ця тераса має широке розповсюдження і в долинах деяких приток р. Псла, особливо у долині р. Сироватка, де вона простягається неперервною смугою шириною від 0,2 до 3 км. У окремих місцях її піски не закріплені і зібрані вітром у кучугури висотою до 6 м, поряд з якими зустрічаються і улоговини видування. Абсолютна висота тераси досягає 137-130 м.

Борова тераса має майже суцільне поширення на лівому березі р. Псел, на правому березі перша надзаплавна тераса зустрічається лише зрідка окремими невеликими ділянками, головним чином при впадінні у р. Псел приток і поворотах долини (у західній частині с. Могриця, між сс. Битиця і Пушкарівка та ін.).

Друга надзаплавна тераса (трубезька) – палеовюрмська – складена вюрмськими піщаними алювіальними відкладами, іноді з тонкими оглеєними прошарками, перекритими неовюрмським лесовим суглинком потужністю від 0,5 до 0,8 м, зрідка до 1,5 м. Ця тераса виражена фрагментарно, переважно на лівому березі р. Псел: у районі с. Миропілля (до 1 км завширшки), між сс. Велика Чернетчина, Баранівка (Суми) і Токарі. На правому березі трубезька тераса виражена окремими вузькими ділянками, на ній частково розташовані сс. Битиця і Пушкарівка.

Третя надзаплавна тераса (перяславська) – ресс-рисевюрмська – складена з піщаних і піщано-глинистих алювіальних відкладів, перекритих обома ярусами вюрмського лесу. Над попередньою терасою вона піднімається на 3-5 м і відділена від неї малопомітним у рельєфі схилом, хоча інколи (за відсутності трубезької тераси) відокремлюється чітко помітним уступом висотою до 6-8 м, з добре розвинутою у цих місцях яружно-балочною сіткою.

Перяславська тераса, як і попередня, виражена фрагментарно, переважно на лівому березі р. Псел. На південно-західній окраїні с. Велика Чернетчина вона досягає ширини 2,5 км і поступово виклинюється біля с. Токарі.

Четверта надзаплавна тераса (білопільсько-чупахівська) у районі Сум на лівобережжі Псла має відмітки 142-140 м, перевищуючи рівень останнього на 20-22 м. [30].

Крупні геоморфологічні форми рельєфу регіону ускладнені дрібними, серед яких слід виділити яри, балки, прохідні долини, зсуви і опливини, обвали, дюни і піщані кучугури (горби), карстові лійки у місцях виходів крейдових порід та ін.

Клімат території досліджень визначається її положенням в субатлантичному секторі помірної поясу. Він характеризується помірно холодною зимою і теплим, достатньо вологим літом. Загальна тривалість сонячного сяяння на території дослідження досягає 1839 год/рік [22, 1], що у поєднанні з досить високою хмарністю (105 днів на рік пасмурних) обумовила надходження сумарної сонячної радіації в обсязі близько 4000 Мдж/м² за рік. Із врахуванням віддзеркалюючої здатності (альbedo) підстилаючої поверхні, що становить взимку – 60 %, а влітку – 19 %, радіаційний баланс території складає близько 1800 Мдж/м² за рік [3].

Вітровий режим складається у літній період, в основному, з вітрів північно-західного і західного напрямків (при антициклоніальних умовах – південного і південно-східного), а у зимовий період найчастіше спостерігаються вітри північного і північно-східного напрямків. Швидкість вітру за звичай невелика (до 5 м/с).

Термічний режим визначається характеристиками радіаційного режиму, які обумовили середньорічну температуру повітря близько 6,0 °С. Середня температура найхолоднішого місяця (січня) становить –7,9 °С, а найтеплішого (липня) 19,3 °С. Безморозний період триває близько 155 днів, вегетаційний – 195 днів, а кількість днів зі стійкими морозами досягає 95.

Режим зволоження визначається річною кількістю опадів, яка в середньому становить 550-600 мм/рік, при максимальному річному значенні 886 мм і мінімальному 341 мм. Річний хід опадів відрізняється одним

максимумом і одним мінімумом. Кількість опадів за вегетаційний період складає 290 мм.

Територія досліджень дринується р. Псел та його притоками. Швидкість течії річок у середньому становить 0,1-0,3 м/с. Живлення річок переважно снігове (50%), суттєву роль відіграють дощові і джерельні води, що виходять на схилах ярів і балок. У заплавах річок часто зустрічаються старичні озера, інколи маленькі озерця заповнюють посадочні блюдця на лесових терасах.

У результаті палеогеографічних причин, особливостей рельєфу, клімату і мікроклімату, ґрунтовий покрив району досліджень дуже строкатий. Домінують типові малогумусні середньосуглинисті чорноземи, що сформувалися на лесових товщина під лучними різнотравними степами [3].

Ландшафтна структура регіону досліджень характеризується поєднанням вододільних, долинно-балочних і прирічних яружно-балочних типів місцевостей. Другорядну роль відіграють долинно-терасові місцевості і плакор, тобто плоскі або полого-хвилясті вододіли. Аналіз ландшафтно-генетичної структури дозволяє об'єднати ці типи місцевостей у чотири головних види ландшафтів. Переважають ландшафти сильнорозчленованих лесових рівнин з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, з дібровами, ярами і балками, врізаними до корінних порід та розчленованих підвищених лесових рівнин з чорноземами типовими мало гумусними і опідзоленими, з дібровами. Значно менші площі займають ландшафти сильнорозчленованих горбистих прирічкових схилів з сірими і темно-сірими опідзоленими ґрунтами, «нагірними» дібровами, з давньозсувними останцями і лучні та лучно-болотні заплавні ландшафти. Добре виражений прирічковий тип місцевості з густою мережею ярів і балок [32].

Отже, природні умови регіону досліджень чітко відображують особливості його географічного розташування на теренах Лівобережжя України, відрогів Середньоросійської височини та долини р. Псел. Зазначені

особливості природних комплексів загалом характерні й для заказників «Битицький» та «Вільшанківський», на теренах яких було здійснене детальне вивчення стану їхнього біорізноманіття.

Ландшафтний заказник місцевого значення “Битицький”, загальною площею 929,0 га, в основному розташований у межах Сумської міської об’єднаної територіальної громади (Битицька сільська рада) – 813,0 га. Частина території (116,0 га) розташована у межах Юнаківської сільської об’єднаної територіальної громади (Могрицька сільська рада). Як ландшафтний заказник місцевого значення “Битицький” він був оголошений рішенням облвиконкому Сумської обласної ради від 21.11.1984 р. № 334.

Ландшафтний заказник місцевого значення “Вільшанківський”, загальною площею 132,4 га, розташований виключно у межах Сумської міської об’єднаної територіальної громади (Великочернечинська сільська рада). Як ландшафтний заказник місцевого значення “Вільшанківський” він був оголошений Розпорядженням голови Сумської обласної державної адміністрації від 14.12.1995 р. № 237 «Про розширення мережі природно-заповідного фонду» на площі 132,4 га.

Незважаючи на те, що заказники, обрані для детального вивчення, входять до однієї територіальної громади, вони мають певні відмінності в положенні в системі фізико-географічного та геоботанічного районування (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Положення заказників в системі районування

Положення в системі районування	Заказник	
	«Битицький»	«Вільшанківський»
Фізико-географічного [25]	Країна: Східно-Європейська рівнина	
	Зона: Лісостепова	
	Провінція: Лівобережно-Дністровська лісостепова	Провінція: Середньоросійська лісостепова
	Область: Північно-Полтавська підвищена	Область: Сумська схилово-височинна
Геоботанічного [9]	Область: Європейсько-Сибірська лісостепова	
	Провінція: Східноєвропейська	
	Підпровінція: Лівобережнопридніпровська	Підпровінція: Середньоросійська лісостепова
	Округ: Роменсько-Полтавський	Округ: Сумський
Зоогеографічного [20]	Область: Палеоарктична	
	Підобласть: Бореальна Європейсько-Сибірська	
	Провінція: Європейсько-Західно-Сибірська	
	Округ: Східно-Європейський	
	Район: Мішаного, листяного лісу та лісостепу	
	Ділянка: Східно-Європейська листяного лісу та лісостепу	
	Підділянка: Лівобережна	

2.2. Методика проведення досліджень.

На початку вивчення біорізноманіття ландшафтних заказників було здійснено вивчення літературних даних про них та територію їхнього розташування. Збір інформації для дипломної роботи супроводжувався польовими дослідженнями території заказників.

З метою виявлення складу, структури рослинних угруповань заказників були використані загальноприйняті геоботанічні методи [41]. Для вивчення рослинності використовували метод пробних площ. З метою отримання репрезентативного матеріалу в досліджуваних фітоценозах закладалися

декілька пробних площ розміром 10 м на 10 м, на яких проводили повний геоботанічний опис. Після завершення опису визначалася назва асоціації, їхній флористичний склад та вказувались особливості її розташування серед інших рослинних угруповань. Використано й загальноприйняті методики зоологічних досліджень [18].

У процесі вивчення біорізноманіття заказників було встановлено їхню раритетну складову. Види, занесені до «Червоної книги України» наведені відповідно до даних 2021 р. [28], а рідкісні угруповання – відповідно до «Зеленої книги України» (2009 р.) [17]. Перелік регіонально рідкісних видів флори представлено згідно Рішення Сумської обласної ради 11 сесії 6 скликання від 18.11.2011 р. «Про заходи щодо посилення охорони рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області» [36]. Визначено природоохоронний статус видів відповідно до положень міжнародних природоохоронних документів [42, 43, 44].

РОЗДІЛ 3
СТАН БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЛАНДШАФТНИХ ЗАКАЗНИКІВ
СУМСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
(РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ)

За результатами проведених досліджень була встановлена загальна кількість видів, що репрезентують флору заказнику (табл. 3.1). При цьому з'ясувалось, що у заказнику «Битицький» охороняється більша (у 3,03 рази) кількість видів.

Таблиця 3.1

Загальна кількість видів флори, які виявлені на території заказників.

Склад флори	Заказник	
	«Битицький»	«Вільшанківський»
Загальна кількість видів природної флори	494	163
з них: - за відділами		
Хвоцєподібні	3	2
Папоротєподібні	4	2
Голонасінні	3	1
Покритонасінні	310	93
Мохоподібні	7	4
Лишайники	5	3
Слизовики	5	2
Справжні гриби	157	56

На теренах заказника «Битицький» зростає 91 вид рослин, із числа тих, що мають лікарські властивості, а у заказнику «Вільшанківський» - 52 види. На території обох заказників, наприклад, зростають наступні лікарські рослини: *Polygonum hydropiper* L., *Lysimachia nummularia* L., *Polygonum persicaria* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Polygonum aviculare* L., *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. (рис. 3.1).

Рис. 3.1. *Filipendula ulmaria* (гадючник в'язолистий) у заказнику «Вільшанківський» (фото В.М. Авраменка)

В обох заказниках не виявлені види, представлені у Європейському Червоному списку та в Бернській конвенції. Однак виявлено види занесені до Червоної книги України: у заказнику «Битицький» - три види, у «Вільшанківському» - два види (табл. 3.2, рис. 3.2). Із числа цих видів в обох заказниках зростає пальчатокорінник м'ясочервоний (рис. 3.3).

Таблиця 3.2

Види рослин, занесені до Червоної книги України, виявлені на території заказників

Заказник			
«Битицький»		«Вільшанківський»	
Gladiolus imbricatus L.	Косарики черепитчасті	Dactylorhiza incarnata (L.) Soo	Пальчатокорінник м'ясочервоний
Gladiolus imbricatus L.	Косарики черепитчасті	Dactylorhiza fuchsii (Druce) Soo	Пальчатокорінник Фукса
Epipactis helleborine (L.) Crantz.	Коручка чемерниковидна, коручка морозниковидна, коручка широколиста		

Рис. 3.2. Коручка чемерниковидна (фото Ю.Л. Скляра)

Рис. 3.3. Пальчатокорінник м'ясочервоний (фото Ю.Л. Склера)

У заказнику «Вільшанківський» не виявлено видів, які охороняються на регіональному рівні, тоді як у заказнику «Битицький» зростає п'ять таких видів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Види, які охороняються на регіональному рівні, виявлені на території заказника «Битицький»

Назва виду	
<i>Nymphaea alba</i> L.	Латаття біле
<i>Carex hordeistichos</i> Vill.	Осока ячменевидна
<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.	Страусове перо звичайне
<i>Parnassia palustris</i> L.	Білозір болотний
<i>Polemonium caeruleum</i> L.	Синюха голуба

Заказник «Битицький», порівняно із «Вільшанківським», має різноманітнішу рослинність (табл. 3.4, 3.5). Так у «Битицькому» заказнику, на відміну від «Вільшанківського», у складі рослинного покриву представлені

ліси, загальна площа яких сягає 553,3 га, що складає 59,6% від його загальної площі. В обох заказниках досить широко репрезентвані луки, загальна площа яких варіює у межах 73,8-81,0 га. Значно поширені й болотні угруповання: у «Битицькому» заказнику їхня площа становить 184,0 га (19,8% від площі заказника), у «Вільшанківському» - 50,1 га (37,8%). Представлена й водна та прибережно-водна рослинність (рис. 3.4). Різноманітна рослинність сприяє й формуванню на теренах заказників досить привабливих краєвидів (рис. 3.5, 3.6). Разом з тим в обох заказниках не виявлено фітоценозів, із числа занесених до «Зеленої книги України».

Таблиця 3.4

Рослинність заказника «Битицький»

Різновиди рослинності	га
Ліси, всього	553,3
- корінні угруповання: вільшняки, липово-кленово-дубові	413,6
- похідні угруповання: вільхи клейкої, сосни звичайної	139,7
Чагарники, всього	10,7
- корінні угруповання: верби попелястої	10,7
Луки, всього	73,8
- корінні угруповання: справжні, заболочені	73,8
Болота, всього	184,0
- корінні угруповання: евтрофні, вільшнякові	184,0
Водна та прибережно-водна рослинність, всього	6,8
- корінні угруповання	6,8

Таблиця 3.5

Рослинність заказника «Вільшанківський»

Різновиди рослинності	га
Чагарники, всього	1,2
- похідні угруповання: верби попелястої, вільхи чорної	1,2
Луки, всього	81,0
- корінні угруповання: справжні, болотисті, трав'янисті, зачагарені	81,0
Болота, всього	50,1
- корінні угруповання: евтрофні, чагарникові	50,1
Водна та прибережно-водна рослинність, всього	0,1
- корінні угруповання	0,1

Рис. 3.4 . Водна та прибережно-водна рослинність на території заказника «Битицький» (фото Ю.Л. Скляра)

Рис. 3.5. Краєвиди заказника «Вільшанківський» (фото Ю.Л. Скляра)

Рис. 3.6. Краєвиди заказника «Битицький» (фото Ю.Л. Склера)

На території заказників мешкає різна кількість тварин (у «Битицькому» близько 170 видів, у «Вільшанківському – 120) (табл. 3.6). При цьому у заказнику «Вільшанківський» виявлено один вид, занесений до Європейського Червоного списку (деркач (*Crex crex*)), а у Битицькому – чотири види (табл. 3.7). Деркач є видом, який мешкає на території обох заказників (рис. 3.7).

Таблиця 3.6

Загальна кількість видів фауни на території досліджуваних заказників

Склад фауни	Заказники	
	«Битицький»	«Вільшанківський»
Загальна кількість видів природної фауни	Близько 170	Близько 130
<i>з них за провідними типами класами:</i>		
Членистоногі	43	37
<i>в тому числі за класами:</i>		
- комахи	43	37
Хордові	105	64
<i>в тому числі за класами:</i>		
- земноводні	3	6
- плазуни	7	3
- птахи	5	40
- ссавці	90	15

Таблиця 3.7

Види тварин у заказнику «Битицький» із числа тих, що включені до Європейського Червоного списку

Назва виду	
<i>Carterocephalus palaemon</i>	Палемон
<i>Crex crex</i>	Деркач
<i>Calosoma sycophanta</i>	Красотіл пахучий
<i>Zerynthia polyxena</i>	Поліксена

Рис. 3.7. Деркач

(фото з сайту https://pernatidruzi.org.ua/derkach_crex_crex.html)

У заказнику «Битицький» зареєстровано 14 видів тварин, включених до «Червоної книги України». Зокрема, це: видра річкова (*Lutra lutra*), бражник Мертва голова (*Acherontia atropos*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), сатурнія руда (*Agria tau*), вечірниця Лейслера (*Nyctalus leisleri*). У заказнику «Вільшанківський» виявлено вісім таких видів: зокрема, дозорець-імператор (*Anax imperator*), ведмедиця чотирикрапкова (*Callimorpha quadripunctaria*), горностаї (*Mustela erminea*).

У заказниках мешкають й види, що включені до Бернської конвенції. У заказнику «Битицький» охороняється 58 таких видів, а у «Вільшанківському» - 27. Представників цих груп тварин наведено у табл. 3.8 та 3.9.

Таблиця 3.8

Види тварин, занесені до Бернської конвенції, які охороняються на території заказнику «Битицький»

Назва виду	
<i>Lutra lutra</i>	Видра річкова
<i>Circus aeruginosus</i>	Лунь болотяний
<i>Accipiter gentilis arrigonii</i>	Яструб великий
<i>Crex crex</i>	Деркач
<i>Tringa ochropus</i>	Чорниш
<i>Alcedo atthis</i>	Рибалочка звичайний
<i>Dendrocopos major</i>	Дятел великий строкатий
<i>Jynx torquilla</i>	Крутиголовка
<i>Motacilla flava</i>	Плиска жовта
<i>Milvus migrans</i>	Шуліка чорний
<i>Upupa epops</i>	Одуд
<i>Motacilla alba</i>	Плиска біла
<i>Buteo buteo</i>	Канюк звичайний

Таблиця 3.9

Види тварин, занесені до Бернської конвенції, які охороняються на території заказнику «Вільшанківський»

Назва виду	
<i>Botaurus stellaris</i>	Бугай
<i>Circus aeruginosus</i>	Лунь болотяний
<i>Crex crex</i>	Деркач
<i>Asio otus</i>	Сова вухата
<i>Motacilla alba</i>	Плиска біла
<i>Motacilla flava</i>	Плиска жовта

Продовження таблиці 3.9

Назва виду	
<i>Lanius collurio</i>	Сорокопуд-жулан
<i>Luscinia luscinia</i>	Соловейко східний
<i>Saxicola rubetra</i>	Чекан лучний
<i>Locustella naevia</i>	Кобилочка-цвіркун
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	Очеретянка велика

У заказнику «Битицький» виявлено 12 видів тварин, які підлягають охороні в Сумській області (табл. 3.10), а у заказнику «Вільшанківський» - шість таких видів (табл. 3.11).

Таблиця 3.10

Види тварин, що охороняються на території Сумської області
(заказник «Битицький»)

Назва виду	
<i>Ardea cinerea</i>	Чапля сіра
<i>Anas querquedula</i>	Чирок - тріскунок
<i>Porzana porzana</i>	Погонич звичайний
<i>Tringa ochropus</i>	Чорниш
<i>Hyla arborea</i>	Квакша звичайна
<i>Triturus cristatus</i>	Тритон гребінчастий
<i>Oriolus oriolus</i>	Іволга
<i>Remis pendulinus</i>	Ремез
<i>Sylvia nisoria</i>	Кропив'янка (славка) рябогруда
<i>Locustella luscinioides</i>	Кобилочка солов'їна
<i>Upupa epops</i>	Одуд
<i>Strix aluco</i>	Сова сіра

Таблиця 3.11

Види тварин, що охороняються на території Сумської області
(заказник «Вільшанківський»)

Назва виду	
Rallus aguaticus	Пастушок
Locustella naevia	Кобилочка-цвіркун
Botaurus stellaris	Бугай
Remis pendulinus	Ремез
Rana temporaria	Жаба трав'яна
Triturus cristatus	Тритон гребінчастий

Отже, проведене дослідження засвідчило високий ступінь бірізноманіття заказників «Битицький» та «Вільшанківський», та, відповідно, високий ступінь соціологічної цінності його природних комплексів та необхідність їхнього збереження. Разом з тим, у регіоні розташування зазначених заказників, які у інших регіонах Сумської області, часто реєструються факти розорювання заплавл річок та використання їх як сільськогосподарських угідь для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур. Нажаль, такі факти вже зареєстровані у безпосередній близькості до заказника «Битицький» (рис. 3.8), що створює реальну небезпеку зниження ефективності природохоронних заходів, які мають реалізовуватись на його території відповідно до визначеного режиму охорони. Окрім того, потенційну загрозу для біорізноманіття заказників створює й військова агресія росії проти України: унаслідок відносно близького розташування цих заказників до державного кордону та до зони обстрілів з боку росії, існує небезпека прояву на території заказників як прямих, так і опосередкованих негативних наслідків впливу війни.

Рис. 3.8. Посіви сільськогосподарських культур в заплаві р. Псел біля заказника «Битицький» (фото В.М. Авраменка)

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами вивчення біорізноманіття ландшафтних заказників «Битицький» та «Вільшанківський», розташованих на території Сумської територіальної громади встановлено:

1. На території заказника «Вільшанківський» зростає 163 види рослин, а на території заказника «Битицький» - у три рази більше видів: 494.
2. На теренах заказника «Битицький» зростає 91 вид рослин, із числа тих, що мають лікарські властивості, а у заказнику «Вільшанківський» - 52 види.
3. На території не виявлено види із Європейського Червоного списку та із Бернської конвенції.
4. У заказнику «Битицький» зростає три види рослин, занесених до Червоної книги України, у «Вільшанківському» - два види. Із числа цих видів в обох заказниках зростає пальчатокорінник м'ясочервоний.
5. В заказнику «Вільшанківський» не виявлено видів, які охороняються на регіональному рівні, тоді як у заказнику «Битицький» зростає п'ять таких видів.
6. Заказник «Битицький», порівняно із Вільшанківським, має різноманітнішу рослинність. У «Битицькому» заказнику, на відміну від «Вільшанківського», у складі рослинного покриву представлені ліси, загальна частка яких досягає 59,6% від його загальної площі. Значно поширені й болотні угруповання: у «Битицькому» заказнику їхня частка досягає 19,8% від площі заказника, а у «Вільшанківському» - 37,8%. В обох заказниках досить широко репрезентовані луки, загальна площа яких варіює у межах 73,8-81,0 га. Разом з тим в обох заказниках не виявлено фітоценозів, із числа занесених до «Зеленої книги України».
7. На території заказників мешкає різна кількість тварин («Битицькому» близько 170 видів, у «Вільшанківському» – 120). У заказнику «Вільшанківський» виявлено один вид, занесений до Європейського Червоного списку, а у Битицькому – чотири види. Деркач (*Crex crex*) є видом, який мешкає на території обох заказників.

8. У заказнику «Битицький» зареєстровано 14 видів тварин, включених до «Червоної книги України», а у заказнику «Вільшанківський» виявлено вісім таких видів.
9. У заказниках мешкають й види, що включені до Бернської конвенції. У заказнику «Битицький» охороняється 58 таких видів, а у «Вільшанківському» - 27.
10. У заказнику «Битицький» виявлено 12 видів тварин, які підлягають охороні в Сумській області, а у заказнику «Вільшанківський» - шість таких видів

ПРОПОЗИЦІЇ

Передати результати вивчення біорізноманіття ландшафтних заказників місцевого значення «Битицький» та «Вільшанківський» до Департаменту захисту довкілля та природних ресурсів СОДА та до Сумської міської ради задля їхнього урахування при організації природоохоронної діяльності в умовах Сумської міської територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрокліматичний довідник по Сумській області (за 1986 – 2005 рр) / (За ред. З. П. Кравченко, Т. І. Адаменко). – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2012. – 176 с.
2. Андронов В.А. Заповідна справа: навч. посіб. / В.А. Андронов, Є.О. Варивода, Г.В. Тітенко. – Х.: НУЦЗУ, 2013. 204 с
3. Атлас Сумської області (ст. ред. Л. М. Веклич). – К. : Укргеодезкартографія, 1995. – 40 с.
4. Богославська А. В. Формування та використання територій природно-заповідного фонду: теорія і практика реалізації: монографія. Миколаїв: Іліон, 2014. 370 с.
5. Бондаренко Г.А. Короткий аналіз фізико-географічних передумов розвитку яружно-балкових морфо систем у Сумському Наддніпрянщині // Питання регіональної географії Сумського Наддніпрянщини. - 1994. Вип. 2. С. 29-26.
6. Віленкін З.Л. Два типові фізико-географічні райони Сумської області південно-західних відрогів Середньоруської височини // Матеріали Харків. Відділу Всесоюзного географа. заг. 1965. Вип. 1. С. 33-43
7. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Київ: Вид-во Мінекобезпеки України, 1998. 52 с.
8. Гардащук Т. В., Мовчан Я. І. Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність та участь. К., Стилос, 1997. 154 с.
9. Геоботанічне районування Української РСР / АН УРСР, Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного; (Т. Л. Андрієнко, Г. І. Білик, Є. М. Брадїс та ін. ; відп. ред. А. І. Барбарич). К.: Наук. думка, 1977. 304 с.
10. Дайджест екологічних новин 1-15.04.2024. Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. (Електронний ресурс) Режим доступу: <https://dea.edu.ua/img/source/Digest/1-15%квітня.pdf>

11. Економіко-правове регулювання охорони та збереження біорізноманіття екосистем: теорія і практика. І. А. Дубовіч, Х. Р. Васишин, Т. Є. Фомічева, Ю. І. Волковська. Наукові праці Лісівничої академії наук України, (19), 178-186.
<https://doi.org/https://doi.org/10.15421/411940>
12. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 р. (ст. 1) (Закон України, 2000).
13. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (16.06.1992, № 3456–XII) (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
14. Закон України «Про Червону Книгу України» (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text>
15. Заповідна справа в Україні: навчальний посібник / ред. М.Д. Гродзинський, М.П. Стеценко / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. - К.: Географіка, 2003. - 304 с.
16. Заповідні скарби Сумщини / За ред. Т.Л. Андрієнко. Суми: Джерело, 2001. 207 с.
17. Зелена книга України / Під заг. ред. Я. П. Дідуха. К. : Альтерпрес, 2009. 448 с.
18. Зізда Ю. Прижиттєві методи дослідження екології тварин та їх значення у дослідженнях на прикладі *Sciurus vulgaris*. Праці Теріологічної школи. 10 (2010). С.115–127.
19. Зміцнення управління та фінансової стійкості національної системи природно заповідних територій в Україні. Толкачов В.А., Стеценко М.П., Семенова О.О., Чорний М.Г. – Заповідна справа в Україні. 2012. 18 (1-2): 1-4.
20. Зоогеографічне районування України (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://geomap.land.kiev.ua/zoning-10.html>

21. Казак Ріната Алімівна. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині ХХ ст.: історико-правове дослідження. (Електронний ресурс). Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12591/1/Kazak_2017.pdf
22. Клімат Сумської області / Уклад. В.І. Тюленєва. Суми, 1989. 24 с
23. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року (Електронний ресурс). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text
24. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, Берн, 29 вересня 1979. (Електронний ресурс). – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text
25. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. Укр. географ. журнал. 2003. №1. С. 16 – 21.
26. Мудрак О.В. Функціонально-просторовий аналіз стану й розвитку регіональної екомережі в контексті збалансованого розвитку (на прикладі агросфери Поділля): автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук. Київ, 2012. 32 с.
27. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Природа в окупації – 10 років російської військової агресії проти довкілля», 28-29.03.2024. (Електронний ресурс). Режим доступу <https://www.ecoleague.net/pres-tsentr-vel/novyny/2024-rik/berezen/item/2673-pershyi-den-roboty-vseukrainskoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-pryroda-v-okupatsii-10-rokiv-rosiiskoi-viiskovoi-ahresii-proty-dovkillia>.
28. Наказ Міндовкілля від 19.01.2021 (набрав чинності 12.03.2021) Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ) (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-21>

29. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>
30. Нешатаєв Б.М. Фізико-географічне районування Сумської області. Суми, 1987. – 54 с. Деп. В Укр НИИНТИ.- № 777. – Ук87
31. Онищенко В.А. Правові засади збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні. Збереження і моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні. К.: Національний екологічний центр України, 2000. С. 39-42.
32. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Отв. ред. А.М.Маринич. К.: Наук. думка. 1985. 224 с.
33. Природно-заповідний фонд Сумської області: Атлас-довідник / [уклад.: Р.В. Бойченко, В.В. Вертель, О.Ю. Карлюкова та ін.]. 2-е вид., випр. та допов. К.: ТОВ «Українська Картографічна Група», 2019. 96 с.
34. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення. Довідник. К., 1999. 240 с.
35. Положення про Національну комісію з питань Червоної книги України (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-170315-73-0.pdf>
36. «Про заходи щодо посилення охорони рідкісних та зникаючих видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області». Рішення Сумської обласної ради 11 сесії 6 скликання від 18.11.2011 р.
37. Розстріляне довкілля. Як війна впливає на екосистему Сумщини. Сергій Ханін. (Електронний ресурс). Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/rozstrilyane-dovkillya-yak-viyna-vplivae-na-ekosistemu-sumshchini>

38. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації (під ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко). Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клестов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
39. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я. П. Дідуха. К. : Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
40. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І.А. Акімова. К. : Глобалконсалтинг, 2009. 624 с.
41. Якубенко Б.Є., Попович С.Ю., Устименко П.М. Геоботаніка: Підручник. 2-ге вид. К.: Видавництво Ліра-К, 2019. 348 с.
42. European Red List (Electronic resource) (13 files) // Environment Directorate General of the European Commission. (Електронний ресурс).
Режим доступу:
<http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/redlist/>
43. European Red List of Vascular Plants / (Bilz M., Kell S.P., Maxted N. and Lansdown R.V.). Luxembourg, 2011. 130 p.
44. The IUCN Red List of Threatened Species (Електронний ресурс). –
Режим доступу : <https://www.iucnredlist.org>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

МАТЕРІАЛИ

науково-практичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів
Сумського НАУ

(14-16 травня 2024 р.)

СТАН БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЛАНДШАФТНОГО ЗАКАЗНИКА «БИТИЦЬКИЙ»

Авраменко В. М., студ. 2м ВН курсу ФАГП, спец. 101 «Екологія»
 Науковий керівник: проф. В. Г. Скляр
 Сумський НАУ

До числа ландшафтних заказників місцевого значення, частково чи повністю розташованих у межах Сумської територіальної громади належить «Битицький». Він має площу 929,0 га. У його межах репрезентовано лісові, лучні та болотні угіддя правобережжя Псла (рис. 1).

Рис. 1. Природні комплекси заказника «Битицький»

У межах заказника виявлено 494 види рослин, серед них - три види рослин із «Червоної книги України». Це пальчатокорінник м'ясочервоний, коручка чемерниковидна та косарика черепитчасті. У складі флори представлено п'ять видів занесених до «Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області»: латаття біле, осока ячменевидна, страусове перо звичайне, білозір болотний, синюха голуба. Широко репрезентовано рослини із лікарськими властивостями – 91 вид. це такі рослини як береза повисла, вільха клейка, дуб звичайний, липа серцелиста, бузина чорна, черемха звичайна, ожина сиза, калина звичайна, хвощ польовий, щитник чоловічий, хвилівник звичайний, кропива дводомна, чистотіл великий, хміль звичайний, конвалія звичайна та ін.

Багатим є й тваринний світ заказника. Тут виявлено близько 170 видів тварин, у тому числі 90 видів пахів, 43 види комах та 21 вид ссавців. 14 видів – це види, що включені до «Червоної книги України». Наприклад, це - бражник мертва голова, райдужниця велика, лелека чорний, орел-карлик, сатурнія руда, жук-олень, видра річкова, горностай.

У складі фауни представлено 58 видів, занесених до додатку 2 Бернської конвенції. Зокрема, це крутиголовка, плиска біла, щеврик лісовий, сорокопуд-жулан, волове око, соловейко східний, чекан лучний, кобилочка річкова, очеретянка велика, очеретянка лучна, кропив'янка сіра, синиця довгохвоста, ремез, синиця велика, повзик.

12 видів тварин занесені до «Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області»: чапля сіра, чирок-тріскунок, погонич звичайний, чорниш, квакша звичайна, тритон гребінчастий, іволга, ремез, кропив'янка рябогруда, кобилочка солов'їна, одуд, сова сіра.

В заказнику мешкає близько 20 видів мисливських тварин. Наприклад, бобр річковий, лисиця звичайна, свиня дика, козуля, крижень.

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що ландшафтний заказник «Битицький» є важливим осередком збереження біорізноманіття та природних комплексів, характерних для Сумської територіальної громади.

